

RAZSTAVA

Biti kdaj pa kdaj nekdo drug

Slovenski etnografski muzej (SEM) razstavno leto začenja v predpustnem času z odprtjem velike občasne razstave **Maske: Od rituala do karnevala**, ki bo na ogled do konca avgusta 2027. Poudarek je na oblikah maskiranja, izpostavljena pa je predvsem pustna dediščina Slovenije; nekaj mask je tudi iz zunajevropskih zbirk muzeja.

✚ Ingrid Mager ✚ Jaka Gasar

Več kot 120 mask, oprav in rekvizitov iz slovenskih in zunajevropskih zbirk muzeja se je znašlo na aktualni razstavi v SEM, ki pripoveduje o tem, kako ljudje z maskiranjem in šegami že od nekdaj sledimo letnemu in življenjskemu krogu. Ali kot pravi ena od avtoric razstave mag. **Anja Jerin**, kustosinja za nesnovno kulturno dediščino: »Človek se že od nekdaj maskira. Maske se v različnih okoljih pojavljajo v vsej človeški zgodovini, zato lahko govorimo o njihovi univerzalni razširjenosti.«

čas svojega obhoda po lokalnem okolju terminom karnevalov.«

»Človek si želi biti kdaj pa kdaj 'nekdo drug'.« Tako je leta 1963 zapisal etnolog **Niko Kuret**. A maske pri ljudeh vzbujajo tudi ambivalentna čustva; za nekatere so strašljive, za druge zabavne, vsekakor pa drži, kot pravi Anja Jerin, »človeku, ki si nadene masko, ta prinese neka druga občutja. Hkrati z masko na sebi vpliva tudi na ljudi, okolico. Lahko gre za strah, strahospoštovanje, vsekakor pa se pojavlja ob njih neka misterija, ki jo ljudje različno občutimo.« To so posebej izpostavili v razstavnem delu *Maska misterijev – misterij*

Razstava Maske: Od rituala do karnevala se konča s pustom oziroma lutko, ki bi morala ob koncu pustnega rajanja zgoreti, vendar ni in je zdaj pristala na razstavi.

Avtorji razstave Maske: Od rituala do karnevala so (na fotografiji od leve proti desni) mag. Adela Pukl, Miha Špiček in mag. Anja Jerin.

Misterij mask(iranja)

Kustosinja Anja Jerin razmišlja, da sta se vloga in pomen mask skozi čas spreminjala – lovcu v kameni dobi je maska omogočila krinko, s katero je lažje ujel plen, pozneje je maska kot pomemben magični pripomoček postala del ritualnih praks, zlasti ob ritualih prehoda, ki so spremenili status osebe ali naravnega stanja. Ob zatonu antike je z vzponom krščanstva prvotni pomen ritualnih praks v srednjem veku izgubljal svojo veljavo, maske pa so sčasoma postale sredstvo za zabavo.

Kustosinja za duhovno kulturo v SEM in soavtorica razstave mag. **Adela Pukl** dodaja: »Maskiralo se je pri obredih prehoda, plesnih obredih, šlo je za povezovanje z duhovi umrlih, duhovi iz narave, zato tudi naslov razstave *Od rituala do karnevala*. Skratka, vedno je šlo za obredne prakse, medtem ko danes znotraj pustnih šeg lahko zasledimo več ali manj samo še ostanke ritualov. Zato tudi razstavo končamo s spremembami, ki so najpogostejše vezane na karnevale, kjer se vse obrne v šalo, norčavost. Te spremembe posledično vplivajo na tradicionalne pustne skupine, ki prilagajajo

mask. Nakazana geneza maskiranja in uporaba mask pri različnih ritualnih praksah je dopolnjena tudi s primerki iz Afrike, Indonezije, Mehike (izbor je opravil kustos dr. **Marko Frelj**).

Razstavljena sta tudi dva arheološka predmeta – odkrušek oziroma del keramične maske ter oljenka, rimska svetilka, ki ima na zgornji površini izdelano reliefno masko. Predmeta izvirata iz zadnjih najdb pri arheoloških izkopavanjih pri ljubljanski Drami in govorita o tem, da so se pri nas maskirali vsaj že v rimskem obdobju.

Pustna dediščina pri nas

»Pustna dediščina Slovenije je pomemben povezovalni element na lokalnem, regionalnem, nacionalnem in mednarodnem nivoju ter je tudi del registra nesnovne kulturne dediščine. Najpomembnejša je za lokalno okolje, kjer se prenaša z generacije na generacijo, krepi pripadnost, izobražuje in povezuje. V SEM smo načrtno začeli zbirati maske že po drugi svetovni vojni, vmes je bilo nekaj vrzeli, od leta 2018 pa jo s finančno pomočjo ministrstva za kulturo spet dopolnjujemo. Predvsem pa je ustvarjalnost, pripadnost skupini in lokalni

skupnosti tisto, kar ohranja tradicijo živo. Ljudje v času pustnih karnevalov vzamejo tudi po teden dni dopusta, da se lahko oblečejo v maske in obiskujejo karnevale,« pravi Adela Pukl.

Na razstavi tako vidimo maske in oprave pustnih oračev iz Okiča, masko baba deda nosi iz Haloz, cerkljanskih laufarjev iz Cerknega, na ogled je tudi

maska Butalca iz Cerknice, oprave p onikovskih mačkar s Ponikev, hrušičkih škoromatoz iz Brkinov, liških pustov iz Liga in mnoge druge. Maske so razvrščene po sklopih: potek pustnega dogajanja, izkazovanje pripadnosti, kaj je očem skrito (prakse izdelovanja mask iz različnih materialov, denimo v Hrušici izdelujejo svojo bršljanasto

Razstava Maske: Od rituala do karnevala v SEM

masko vsaj 16 ur), kaj se dogaja v času razPUSTA ter kakšnim spremembam je mogoče slediti v zadnjih desetletjih. Tak je recimo kopjaš, ki je ženitovanjski lik, zdaj pa se udeležuje tudi kurentovanja in drugih karnevalov, ali pa sevski potecini iz Selščke, ki so v Gasparijevih slikah črpali navdih za lik kurenta, ga izdelali po svoje in mu zdaj ob bok dodajajo različne like.

Avtorji razstave pravijo, da lahko maske delimo tudi na »ta grde« in »ta lepe«, na rastlinske in živalske, posebej so izpostavljene manistične maske, se pravi maske, ki naj bi predstavljale prednike, in trakovi, ki visijo z njih, naj bi simbolizirali razpadajoče truplo. Potem so tukaj starci in starke, nekaj je likov, namenjenih zabavi, so pa tudi maske, s katerimi ponazarjajo plodnost, kjer so recimo izpostavili citat: »Ob pustu so zrele neveste, ob pustu pa preste.« Na razstavi so predstavljeni tudi orači, ki se navezujejo na rodovitnost zemlje, ter poberin iz skupine hrušičkih škoromatoz, se pravi ta, ki pobira darove. »Vse pa je vezano na zimsko obdobje, kjer imamo še nekaj drugih letnih šeg, v okviru katerih se pojavljajo maskirani liki: v sodobnem času že z nočjo čarovnic 31. oktobra, v decembru imamo sv. Lucijo in tri dobre može – Miklavža, Božička in dedka Mraza, novoletne kolednike iz zgornje Bohinjske doline in trikralske kolednike, šego preganjanja Pehtra in nato sledi pust; medtem ko se Zeleni Jurij recimo ne pojavlja več v okviru šege, ampak le še v sklopu folklorno-turistične prireditve,« pripoveduje kustosinja Adela Pukl. Med šegami se pojavljajo tudi maskirani liki, ki so del življenjskega kroga, recimo ob poroki, abrahamovanju ...

Za maskirance v Sloveniji poznamo več imen: maskare, maskaroni, šeme, šjme, pusti, pustovi, pustarji, pustnaki, fašenki, škoromati, kurenti ali koranti ...

škkih škoromatoz, se pravi ta, ki pobira darove. »Vse pa je vezano na zimsko obdobje, kjer imamo še nekaj drugih letnih šeg, v okviru katerih se pojavljajo maskirani liki: v sodobnem času že z nočjo čarovnic 31. oktobra, v decembru imamo sv. Lucijo in tri dobre može – Miklavža, Božička in dedka Mraza, novoletne kolednike iz zgornje Bohinjske doline in trikralske kolednike, šego preganjanja Pehtra in nato sledi pust; medtem ko se Zeleni Jurij recimo ne pojavlja več v okviru šege, ampak le še v sklopu folklorno-turistične prireditve,« pripoveduje kustosinja Adela Pukl. Med šegami se pojavljajo tudi maskirani liki, ki so del življenjskega kroga, recimo ob poroki, abrahamovanju ...

Zgodba o cerkljanskih laufarjih

Cerkljanski laufarji, ki imajo 25 stalnih likov, so tisti, ki nas popeljejo skozi razstavno zgodbo. Med drugo svetovno vojno, ko so Cerkljansko dolino požgali, so požgali tudi celotne maske in oprave cerkljanskih laufarjev. Ohranili sta se le dve originalni maski, obe je leta 1938 naročil Cerkljan, ki je živel v Ljubljani. Maska ta terjastega je tako osrednja maska na razstavi.

Soavtor **Miha Špiček** je za razstavo pripravil fotografsko gradivo, od prvih najstarejših fotografij mask (najstarejše so iz leta 1919 avtorja **Viktorja Skrabarja** in prikazujejo haloške orače) do novjših, ki so nastale v zadnjih desetih letih, ko sodelavci SEM na terenu pospešeno dokumentirajo pustno dogajanje. Na razstavi visi tudi originalna slika **Toneta Kralja**, ki jo je leta 1962 naslikal za razstavo *Slovenske ljudske maske* v SEM. Razstava pa se dotakne še glasbe in prehrane, ki sodi k šegam, ter drugih elementov pripadnosti, denimo kape v vitrinah, med njimi blumarjev, dediščine, ki jo ohranjajo slovenski zamejci v Italiji.

»Razstava se konča s pokopom pusta, lutko kurenta, ki simbolno ponazarja konec pustnega časa,« pojasnjuje Adela Pukl, »s tem pa se konča zima in se začne nov letni cikel oziroma pomlad, tako na poljih kot v življenjih ljudi.« Ob razstavi je izšla strokovna publikacija, ki sta jo uredila mag. Anja Jerin in mag. **Gregor Ilaš**, arhitekturo razstave in grafično oblikovanje pa je zasnoval **Rok Poles** (Berivka, d. o. o.). ✕